

Tri izvora za proučavanje prostitucije u Dubrovniku od polovice 19. do prvih desetljeća 20. stoljeća*

Rina Kralj-Brassard

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku
Lapadska obala 4
HR – 21 000 Dubrovnik
rinafran@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 9. 5. 2024.
Prihvaćeno: 15. 10. 2024.
343.544(497.584Dubrovnik)“18/19“
DOI: 10.58565/vda.5.1.9

Sažetak

U radu se analiziraju tri manje poznata izvora za proučavanje prostitucije u Dubrovniku koji donose podatke od sredine 19. do prvih desetljeća 20. stoljeća: nesređeni spisi dubrovačke bolnice, ostavština dum Nika Gjivanovića i Redarstveni pravilnik za Općinu dubrovačku iz 1913. godine. Istražuje se potencijal tih izvora za dopunu saznanja o dubrovačkoj prostituciji oblikovanjem socijalnog profila prostitutki, prosudbom načina formiranja stavova prema bludništvu angažiranoga katoličkog intelektualca i općinskih vlasti.

Ključne riječi: Dubrovnik, prostitucija, bolnica, dum Niko Gjivanović, redarstveni pravilnik, 19. stoljeće, 20. stoljeće

Uvod

Prostitucija na dubrovačkom području u ranom modernom razdoblju tematizirana je u sklopu povijesti svakodnevice, povijesti žena, marginalnih skupina, književne povijesti ponajviše u djelima Slavice Stojan koja se u svojim radovima, između ostalog, obilato koristila bogatom građom fonda Dubrovačke Republike.¹ Jedini rad koji temeljito istražuje prostituciju u Dubrovniku u kasnijem razdoblju, a u fokusu su javne kuće, objavljen je nedavno u suautorstvu Sanje Curić i Nikše Selmanija.²

* Ovaj rad sufinancirala je HRZZ u okviru projekta Pluralitet aktera u Dubrovačkoj Republici: politika i društvo, institucije i praksa, PLURACTA, IP-2022-10-4560.

1 Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice. Žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600-1815)* (Dubrovnik – Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Prometej, 2003.), posebno 249-270.

2 Sanja Curić, Nikša Selmani, „Vesele kuće u Dubrovniku – povijest dubrovačkih javnih bludilišta u 19. i 20. stoljeću”, *Vjesnik dalmatinskih arhiva* 4 (2023), 359-398. Autori Curić i Selmani koristili su brojnu i raznovrsnu literaturu, koja daje potrebnu teorijsku podlogu, uključujući osvrt na zakonodavni okvir. U ovom radu, komu je u fokusu procjena izvora, studija Curić-Selmani koristi se kao polazište i nastoji se nadograditi novim spoznajama, izbjegavajući pritom ponavljanja koliko god je moguće, pa i u odabiru literature.

Značajan historiografski prilog proučavanju prostitucije na hrvatskom području, pa i šire, temeljio se također na obilnom korištenju raznolikog arhivskoga gradiva, a autori su uputili i na vjerojatno postojanje drugih izvora.³ Bio je to poticaj za promišljanje o potencijalnim vrelima koji bi mogli indicirati nove istraživačke putove za pristup temi prostitucije.

Pregledom arhivskoga gradiva i literature utvrđena su tri manje poznata i, kako se čini, dosad u znanstvenoj produkciji nekorisćena vrela za izučavanje prostitucije u Dubrovniku okvirno od sredine 19. stoljeća do prvih desetljeća 20. stoljeća. Ti su izvori analizirani tako da se procjenjivao njihov mogući doprinos poznavanju povijesti bludništva na dubrovačkom području. S obzirom na raznolikost izvora i relativno velik vremenski obuhvat tijekom kojega su nastupile brojne promjene, analitička obrada, u skladu s istaknutom svrhom rada, funkcionalno je ograničena, a kontekstualizacija svedena na nužni minimum.⁴

Uz uvod i zaključak, središnji dio rada podijeljen je organski na tri poglavlja od kojih je svako posvećeno jednom izvoru. U prvom poglavlju analizira se potencijal arhivskoga gradiva dubrovačke bolnice kao izvora za dodatna saznanja o prostituciji, osobito za kreiranje socijalnog profila dubrovačkih prostitutki. Slijedi raščlamba segmenta rukopisnih spisa dum Nika Gjivanovića iz kojih se iščitava način oblikovanja svećenikova stava prema prostituciji. Na kraju predstavljaju se odredbe

3 Curić, Selmani, „Vesele kuće’ u Dubrovniku”, 360.

4 Za uvid u društveno-političke prilike: Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike* (Zagreb: Matica hrvatska, 1941); Stjepan Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808–1848)* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1999); Marko Trogrlić, Nevio Šetić, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću* (Zagreb: Leykam international, 2015); Antun Stražičić, *Dubrovački koluri. Uspon i pad srbokatolika*, ur. Stjepan Čosić (Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2018); Barbara Đurasović, *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća* (Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2021). Za gospodarski kontekst: Antun Kobašić, „Ekonomске prilike u Dubrovniku i dubrovačkom kraju od ulaska Francuza do kraja 19. stoljeća”, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 35 (1997), 63–101; Marija Benić Penava, Franko Mirošević, *Političke i gospodarske prilike u Dubrovniku i okolici tridesetih godina dvadesetog stoljeća* (Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2019). O zdravstvenim prilikama: Ivo Perić, „Organizacija i djelovanje pokrajinske bolnice u Dubrovniku od izgradnje njene nove zgrade do prvog svjetskog rata”, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku* 23 (1985), 175–222; Ivo Perić, „Organizacija zdravstvene službe i zdravstvene prilike u Dalmaciji potkraj 19. i početkom 20. stoljeća”, *Rasprave i građa za povijest znanosti HAZU* 7 (1992), 187–204; Antun Car, *Skonsumacijun – Tuberkuloza u dubrovačkom društvu od 1825. godine do sredine 20. stoljeća* (Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, 2023). Za širi uvid u problematiku prostitucije: Tomislav Zorko, *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)* (Zagreb: Biakova, 2013); Nancy M. Wingfield, *The World of prostitution in Late Imperial Austria* (Oxford: Oxford University Press, 2017).

Redarstvenog pravilnika za Općinu dubrovačku iz 1913. godine koje se odnose na prostituciju. U prilogu se donosi prijepis tih odredaba.

Bolnički spisi kao izvor za povijest prostitucije u Dubrovniku

Arhivsko gradivo ustanova zdravstvene skrbi najčešće je, sasvim opravdano, predmet zanimanja povjesničara medicine. Bolnički spisi, međutim, sadrže podatke koji mogu biti zanimljivi istraživačima drugih profila, od povjesničara koji se bave društvenom poviješću do povijesnih demografa, povjesničara ekonomije, povijesnih i kulturnih antropologa, etnologa. Tako se arhivsko gradivo dubrovačke bolnice, analizirano u ovom radu, već pokazalo prikladnim za istraživanja koja nisu usko vezana uz medicinsku struku.⁵

Oko četiri stotine kutija nesređenoga gradiva dubrovačke bolnice obuhvaća spise nastale od početka 19. stoljeća do okvirno šezdesetih godina 20. stoljeća. Za manji dio kutija izvorno je naznačen približni vremenski okvir spisa i vrlo rijetko sadržaj. Iz te obimne građe za potrebe istraživanja rada dubrovačkog nahodišta izdvojeno je i pregledano oko dvije stotine kutija koje sadrže starije spise nastale od početka 19. stoljeća do polovice 20. stoljeća.⁶ U žarištu spomenutog istraživanja bila je bolnička građa koja je administrativno pratila djelatnost nahodišta, no tijekom istraživanja uočena je, između ostaloga, vrijednost spisa koji su proizašli iz administrativnih potreba bolnice za praćenjem i naplatom troškova hospitalizacije osoba koje nisu povezane s nahodištem. Podaci koji su bilježeni u tim bolničkim spisima važni su jer na jednom mjestu nude zaokruženu socijalnu sliku pacijenta uključujući i podatke o eventualnoj migraciji.

Pacijenti su se u pogledu plaćanja bolničkih usluga dijelili na dvije kategorije. Imučne osobe same su plaćale troškove bolničke zdravstvene skrbi. Osobe bez imovine liječile su se najčešće na teret zavičajne općine.⁷ Nije utvrđeno jesu li bolnički

5 Obilno su korištena u istraživanju štićenika dubrovačkog nahodišta (Rina Kralj-Brassard, *Dubrovačko nahodište i njegovi štićenici (1818. – 1908.)* (Dubrovnik – Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2020.). Na vrijednost bolničke građe upozoreno u zasebnom članku (Rina Kralj-Brassard, „Bolnički spisi kao izvori za povijest stanovništva na dubrovačkom području”, *Zbornik Božene Vranješ-Šoljan. Zbornik u povodu 75. rođendana*, ur. Damir Agičić, Nikola Anušić, Iskra Iveljić, Ida Ograjšek Gorenjak (Zagreb: FF Press, 2022.), 66-67.

6 O stupnju nesređenosti gradiva i o tome koliko izvorne oznake nisu pouzdane svjedoči, na primjer, sadržaj kutije 3 koja nosi oznaku „Bolnica 1884“. U toj se kutiji nalazi gradivo iz 1877., 1884. i 1946. godine (Kralj-Brassard, *Dubrovačko nahodište i njegovi štićenici (1818. – 1908.)*, 12-13). Pregledane kutije označene su brojevima.

7 Na primjer, V. K., katolkinja, bludnica iz Dubrovnika, liječena je na teret općine u bolnici od 29. 11. 1892. do 10. 12. 1892. (Državni arhiv u Dubrovniku (Hrvatska). HR-DADU-186 Opća bolnica Dubrovnik, (dalje: HR-DADU-186), kut. 10, naputnica 1267).

administratori ili medicinsko osoblje ispitivali pacijente i o tome vodili zapisnik. Uz zapisnik prilagala se i iskaznica troškova u kojoj su bilježeni dijagnoza, troškovi i vrijeme trajanja liječenja.

Podaci o pacijentu koje je prikupljala bolnica služili su, između ostaloga, da se utvrdi financijski kapacitet pacijenta i članova uže obitelji. U zapisniku su bilježeni ime, prezime, starost, bračni status, vjeroispovijest, pismenost, zanimanje, prebivalište, preciznije općina rođenja ili pripadnosti, boravište u Dubrovniku, eventualno prethodno boravište prije doseljenja u Dubrovnik, podaci o obitelji pacijenta, su-pružnika, oca, majke, braće i sestara, njihovo ime i prezime, zanimanje i prebivalište.

Tako je, na primjer, u dubrovačkoj bolnici od srpnja do listopada 1888. godine liječena dvadesetogodišnja A. B. iz Kopra, pismena neudana katolkinja nastanjena u Dubrovniku, po zanimanju bludnica. U Trstu je imala majku, brata i sestru.⁸ Nakon što bi dobila sve tražene podatke od pacijenta, uprava dubrovačke bolnice obraćala se općini podrijetla pacijenta da bi potvrdila pripadnost pacijenta toj općini i naplatila troškove liječenja.⁹ Pripadnost zavičajnoj općini pacijent je mogao potvrditi krštenicom kako je to 1907. godine učinila bludnica D. V., stara 24 godine, nepismena, neudana, pravoslavne vjere, nastanjena u Gružu, a rođena u mjestu Cucama u Crnoj Gori.¹⁰

Najstariji pronađeni podatak o bludnicama u ovoj vrsti pregledane građe odnosi se na 1883. godinu. U dubrovačkoj bolnici liječila se M. P., nepismena bludnica iz Štajerske stara 22 godine. U Dubrovniku je boravila kod Tere Miloslavić zvane Maltezica.¹¹ Tere Miloslavić mogla bi biti najmlađa kći Kate Miloslavić koja je stanovala u Đorđićevoj ulici. Rad ovog bludilišta poznat je u literaturi.¹² Godina prestanka rada ove ustanove poklapa se s godinom smrti Tere Miloslavić koja je umrla 1913. godine od posljedica urođene srčane bolesti. Nadimak Maltezica ženska je inačica očeva nadimka Maltez, po mjestu rođenja Malti.¹³ Najkasniji uočeni podatak o bludnicama iz spomenute vrste građe je iz 1913. godine iz kojega se doznaje da je u dubrovačkoj bolnici te godine liječeno više prostitutki koje su boravile u *bludničkoj kući u gradu*.¹⁴ Nije navedeno ime vlasnika javne kuće što redovito znači da je taj podatak poznat upravi bolnice pa se izostavlja.

8 Kralj-Brassard, „Bolnički spisi kao izvori za povijest stanovništva na dubrovačkom području”, 67.

9 Tako je dubrovačka bolnica tražila od općine Nin da potvrdi pripadnost bludnice T. B., stare 18 godina (HR-DADU-186, kut. 12, dopis br. 13, 10. 1. 1893).

10 HR-DADU-186, kut. 169, zapisnik 1. 11. 1907.

11 HR-DADU-186, kut. 3, zapisnik 13. 1. 1884.

12 Curić, Selmani, „Vesele kuće u Dubrovniku”, 367-368.

13 Baza podataka Nenada Vekarića. Zahvaljujem Ivani Lazarević Vukovac na uvidu.

14 HR-DADU-186, kut. 191, iskaznica troškova 31. 3. 1913.

Bolnički zapisnici potvrđuju rad bludilišta u *Ulici od tamnica*, poznatog iz literature,¹⁵ najprije pod imenom vlasnice kuće, „Schwarz“ pa zatim „Wanda Lang“. Najraniji trag bludilišta „Schwarz“ u spomenutim spisima je iz 1899. godine kada je u dubrovačku bolnicu na liječenje primljena prostitutka A. S., stara 18 godina, koja je prethodno boravila u Kotoru.¹⁶ Prvi je spomen istog bludilišta uz ime „Lang“ iz 1905. godine. Vezuje se uz liječenje bludnice R. M., nepismene udovice stare 22 godine podrijetlom iz Ljubuškog, koja je hospitalizirana u rujnu 1905. godine, samo dva tjedna nakon dolaska u javnu kuću.¹⁷ Posljednji uočeni zapis s baš istaknutim imenom bludilišta „Lang“ samo je godinu dana mlađi. Tada je pacijentica bila S. K., stara 20 godina, pravoslavne vjere, nepismena neudana bludnica podrijetlom iz Rogatice.¹⁸

Više prostitutki stanovalo je od 1886. do 1898. godine u Kovačkoj ulici kod Kate Fratačin.¹⁹ Ista osoba vezuje se uz boravište bludnica za *Gospom*.²⁰ Kate Fratačin (Fratacini, Frattacini) po svoj prilici kći je Antonija Fratacinija, doseljenika iz Ariana nel Polesine (Italija). Umrla je 1898. godine.²¹ Godina smrti podudara se s nestankom tragova tog bludilišta u bolničkim izvorima. Ovo bludilište dosad, čini se, nije bilo poznato u literaturi.²² Spomen boravišta prostitutki kod Malvine (Mare) Pavliček²³ iz 1891. godine upućuje na mogućnost postojanja još jednog manjega, dosad, čini se, nepoznatog bludilišta.²⁴ Da se kojim slučajem radilo o ilegalnoj prostituciji pacijentice, vjerojatno ne bi u bolničkim spisima isticale bludništvo kao svoju profesiju.

Osim u bludilištima prostitute su boravile samostalno, na primjer u Gružu²⁵ i u gradu u Ulici Sv. Barbare (Božidarevićeva).²⁶ Individualno opsluživanje klijenata nije bilo protuzakonito i regulirano je pravilnikom (vidi prilog).

Sačuvani bolnički zapisnici s podacima o prostitutkama pri javnim bludilištima ili u privatnim kućama ocrtavaju profil dubrovačke *puštenice* s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Većina je dvadesetih godina, najčešće su neudane katolkinje i većinom nisu

15 Curić, Selmani, „Vesele kuće’ u Dubrovniku”, 380-389.

16 HR-DADU-186, kut. 16, zapisnik 22. 5. 1899.

17 HR-DADU-186, kut. 195, zapisnik 31. 3. 1906.

18 HR-DADU-186, kut. 195, zapisnik 31. 3. 1906.

19 HR-DADU-186, kut. 1, zapisnik 8. 4. 1886; kut. 11, zapisnik 9. 8. 1896.; kut. 21, zapisnik 25. 6. 1898.; kut. 56, zapisnik 31. 3. 1892.

20 HR-DADU-186, kut. 146, zapisnik 5. 11. 1809.

21 Baza podataka Nenada Vekarića. Zahvaljujem Ivani Lazarević Vukovac na uvidu.

22 Nije uočeno u radu autora Curić i Selmani.

23 Nema podataka o Malvini (Mari) Pavliček u Bazi podataka Nenada Vekarića. Zahvaljujem Ivani Lazarević Vukovac na uvidu.

24 HR-DADU-186, kut. 40, zapisnik 18. 2. 1891., zapisnik 8. 4. 1891.

25 HR-DADU-186, kut. 169, zapisnik 1. 11. 1907.

26 HR-DADU-186, kut. 3, zapisnik 4. 1. 1884.

podrijetlom s dubrovačkog područja. Dolaze iz Štajerske, Kranjske, Italije, dijelova Mađarske, Crne Gore, s prostora Bosne i Hercegovine, iz okolice Rijeke, okolice Zagreba, iz Slavonije. Udio pismenih raste s odmakom vremena i geografski s istoka na zapad. Što je prebivalište zapadnije, to je manji udio nepismenih prostitutki. Često nemaju dodira s obitelji, no moguće je da namjerno ne daju točne podatke o prebivalištu najbližih srodnika da ih ne opterete financijskim obvezama.²⁷ Siromašne su.²⁸ U bolnicu dolaze i više puta.²⁹ Većinom se liječe od spolnih bolesti. Najčešća dijagnoza je *blennorrhoea vaginalis*, sluzavi vaginalni iscjedak koji može biti simptom gonoreje, zatim gonoreja i sifilis.³⁰ Prostitutke su se u dubrovačkoj bolnici liječile i od drugih bolesnih stanja, npr. oštećenja maternice, posljedica pobačaja i svraba.³¹

Relativno niska zastupljenost javnih bludnica lokalnog podrijetla mogla bi se tumačiti društvenom stigmom koju nosi profesija bez obzira na zakonski status, većim potrebama koje ne može zadovoljiti lokalno tržište radne snage, cirkulacijom radne snage između različitih bludilišta i postojanjem tajne prostitucije gdje su aktivne lokalne neformalne prostitutke koje se ne deklariraju i kojima prostitucija po svoj prilici nije jedino zanimanje. Tajna je prostitucija ilegalna, na udaru je vlasti, ali omogućuje pribavljanje ekonomske koristi prodajom seksualnih usluga, a da se pritom ipak izbjegnu neželjene socijalne posljedice.

Arhivsko gradivo dubrovačke bolnice fragmentarno je sačuvano, stoga podatke iz bolničkih zapisnika treba tumačiti s oprezom. Naime, veća je vjerojatnost da će bolnica sačuvati zapisnike koji se odnose na naplatu troškova liječenja osoba s prebivalištem izvan dubrovačkog područja, koji zahtijevaju više administrativnih koraka i dulje traju, od onih koji nisu administrativno zahtjevni jer se odnose na lokalne pacijente. Zbog fragmentarnosti sačuvane građe, koja uz to nije u cijelosti pregledana, odustalo se od primjene statističkih metoda i slijedom uobičajenih grafičkih prikaza rezultata istraživanja.

27 Da bludnice često daju krive podatke o sebi, upozorila je uprava dubrovačke bolnice ističući u dopisu vlastima u Kotoru da neće primati bludnice bez službovne knjižice (HR-DADU-186, kut. 195, dopis br. 987, 3. 6. 1915.).

28 Vodeći su razlozi ulaska u prostituciju ekonomski, zatim socijalni, moralni i na kraju osobni (Tomislav Zorko, „Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), 225).

29 Tako je M. B., bludnica iz Kranjske stara 19 godina, više puta liječena u dubrovačkoj bolnici od studenoga 1892. do ožujka 1893. godine, a bolnički troškovi narasli su na blizu stotinu fforina (HR-DADU-186, kut. 12, dopis br. 211 upućen Zemaljskom odboru u Zadar, 4. 4. 1893.).

30 Sažeto o načinu liječenja oboljelih od veneričnih bolesti, posebno siflisa, vidi: Dubravko Habek, „Bludobolja u Bjelovaru na prijelazu XIX. u XX. stoljeće”, *Gynaecologia et Perinatologia: časopis za ginekologiju, perinatologiju, reproduktivnu medicinu i ultrazvučnu dijagnostiku* 17/4, (2008), 217-218.

31 Udana prostitutka M. L., stara 28 godina, iz Zagreba, liječila se od svraba u dubrovačkoj bolnici od 6. 1. 1913. do 19. 1. 1913. (HR-DADU-186, kut. 191, iskaznica troškova, 31. 3. 1913.).

Rijetki su podaci iz zapisnika koji potvrđuju da su se prostitucijom krajem 19. stoljeća bavile i Dubrovčanke. Bludnica T. T. iz Dubrovnika, stara 42 godine, hospitalizirana je 1884. godine.³² Prostitutka M. M., također iz Dubrovnika, stara 20 godina, liječila se skoro dva mjeseca u dubrovačkoj bolnici početkom 1892. godine.³³ Spomenute su osobe Dubrovčanke nahodskog podrijetla, dakle marginalke, bez obiteljskih veza i po tome najbliže položaju stranca.³⁴

Bolnički spis druge vrste, popis osamnaest prostitutki koje su bile podvrgnute obveznom testiranju krvi na sifilis (Wassermannov test) iz 1912. godine, prije nego što je na snagu stupio Redarstveni pravilnik, potvrđuje tezu o prostitutkama koje su velikom većinom bile doseljenice. Pozitivni nalaz imalo je pet žena.³⁵

Ako su krajem 19. i početkom 20. stoljeća dubrovačke prostitutke bile uglavnom došljakinje, sredinom 19. stoljeća to, čini se, nije bio slučaj. Arhivski je izvor, u ovom slučaju, popis pacijentica hospitaliziranih u dubrovačkoj bolnici od 24. svibnja do 23. prosinca 1846. godine. U bolničkom dnevniku za spomenuto razdoblje zabilježeno je ukupno 39 prijema pacijentica od kojih je jedna osoba hospitalizirana dva, a jedna tri puta. Uočavaju se dvije velike skupine pacijentica, približno podjednake, koje zajedno čine oko 90 % svih primljenih pacijentica. S jedne su strane izrazito socijalno ugrožene pacijentice bez zanimanja, opisane kao siromašice, prosjakinje i bijednice, stare između 35 i 90 godina, a s druge su strane prostitutke stare između 18 i 45 godina. Od 15 liječenih prostitutki samo dvije nisu bile rođene na dubrovačkom području. Jedna je bludnica bila rođena u Kotoru i tamo prebivala, u Dubrovniku je bila samo na liječenju, dok je druga bila rođena u Zadru, a boravila je u Dubrovniku. Većina prostitutki, osim triju, liječena je od spolnih bolesti. Najčešća dijagnoza je *blennorrhoea sifilitica*. Među dubrovačkim prostitutkama koje su hospitalizirane u drugoj polovici 1846. godine tri su nahodice.³⁶ Uzimajući u obzir ograničenja ovog arhivskog izvora, prije svega uzak vremenski obuhvat, može se oprezno zaključiti da se, za razliku od kraja 19. i početka 20. stoljeća, prostitucija u Dubrovniku sredinom 19. stoljeća odvijala s nešto manjim brojem bludnica i temeljila na pretežno domaćoj radnoj snazi. Lokalna ponuda seksualnih usluga očito je sredinom 19. stoljeća zadovoljavala potražnju, dok je krajem 19. i početkom 20. stoljeća bila nedostatna.

32 HR-DADU-186, kut. 8, 27. 6. 1884.

33 HR-DADU-186, kut. 10, spisnik br. 180.

34 Kralj-Brassard, *Dubrovačko nahodište i njegovi štićenici (1818. – 1908.)*, 216, 275, 327.

35 HR-DADU-186, kut. 184, prilog uz dopis br. 104, 1. 7. 1912.

36 Nahodsko podrijetlo utvrđeno je oznakom *espurea*. Usporedbom imena i prezimena prostitutki i njihovim okvirnim godinama, tj. godinama rođenja, s podacima iz popisa nahoda nije utvrđena poveznica s dubrovačkim nahodištem (HR-DADU-186, kut. 39, tablični dnevnik primljenih bolesnica od 24. 5. do 23. 12. 1846).

Jedna usputna napomena dubrovačkog kroničara Josipa Berse upućuje na moguću broj prostitutki u Dubrovniku u prvim desetljećima 19. stoljeća. Pohvaljujući predani rad dr. Luka Stullija, posebno na polju javnog zdravstva, ustvrdio je da je za vrijeme francuske uprave liječnik Stulli u jednom danu u bolnicu uputio čak 46 bludnica.³⁷ To je vrlo visok broj ako se usporedi s popisom liječenih bludnica 1846. godine ili s popisom testiranih prostitutki iz 1912. godine.

U bolničkim spisima nije uočen opis redovitog pregleda prostitutki, no može se pretpostaviti na temelju literature.³⁸ Frekvencija pregleda ovisila je o odredbama pravilnika koji je regulirao prostituciju kao djelatnost. U dubrovačkim odredbama iz 1913. godine bili su predviđeni pregledi dva puta tjedno (vidi prilog), a ista frekvencija pregleda bila je u Puli³⁹. Izvanredni pregledi i testiranja provodili su se na zahtjev općine. Pojava veneričnih bolesti kod vojnika, koji su bili češći konzumenti seksualnih usluga,⁴⁰ povlačila je provođenje istrage. Vojna vlast obraćala se dubrovačkoj općini, a ova dubrovačkoj bolnici koja je ciljano provodila dodatne preglede prostitutki osumnjičenih kao izvor zaraze vojnika.⁴¹

Prostituiranje osoba mlađih od 17 godina nije bilo dopušteno redarstvenim pravilnikom (vidi prilog). Potaknut slučajem maloljetnice koja je više puta liječena od veneričnih bolesti od 1903. do 1906. godine, a vjerojatno se sumnjalo na tajnu prostituciju, Kotarski sud u Dubrovniku izričito je tražio da ga bolnica obavijesti o svim maloljetnim bolesnicima, domaćim ili strancima, koji se liječe od bolesti *koje potiču od nemoralnog ponašanja* jer je sud želio *poduzeti mjere popravka*.⁴²

37 Neugodne dužnosti pregleda bludnica koju su mu nametali Francuzi dr. Stulli nastojao je, na kraju ipak bezuspješno, otkloniti. Iz Stullijeve molbe upućene Francuzima doznaje se, pak, da su i za vrijeme Dubrovačke Republike postojali zdravstveni pregledi prostitutki, no njih nisu obavljali liječnici fizičari, hijerarhijski smatrani medicinskom elitom, nego nešto niže rangirani zdravstveni djelatnici, kirurzi i službenici saniteta (Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*, Zagreb: Matica hrvatska, 1941., 176; Stojan, *Vjerenice i nevjernice*, 268; Rina Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa. Napuštena djeca u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2013., 199).

38 Dr. Valentin Lucas (1873. – 1932.) opisao je tijek pregleda prostitutki koje je obavljao služeći u Puli 1909. godine. Uzimao je detaljnu anamnezu preboljenih veneričnih i neveneričnih bolesti. Pomno je pregledavao cijelo tijelo tražeći suspektne promjene na koži i vidljivim sluznicama. Koristeći se vaginalnim spekulom pregledavao je unutarnje spolne organe. Pacijentice je, osim toga, redovito poučavao osobnoj higijeni (Lucijan Mohorović, „Prikaz liječničke djelatnosti dr. Valentina Lucasa – specijalista opstetričara-ginekologa i venerologa u Rijeci, Puli i Labinu – krajem XIX. i početkom XX. stoljeća”. *Acta medico-historica Adriatica* 15/Suppl. 1 (2017), 113-114).

39 Mohorović, „Prikaz liječničke djelatnosti dr. Valentina Lucasa”, 113.

40 Među razlozima konzumiranja seksualnih usluga na prvom mjestu ističe se nerazmjernost muških i ženskih osoba u zajednici, primjerice kod vojnika, pomoraca, industrijskih radnika (Zorko, „Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine”, 225; Zorko, *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)*, 8).

41 HR-DADU-186, kut. 184, br. 4173, 13. 7. 1912.

42 HR-DADU-186, kut. 179, br. 184/25/6, 30. 6. 1906.

Pred Prvi svjetski rat stanje u pogledu veneričnih bolesti u dubrovačkoj bolnici bilo je kritično. Venerični odjel bio je prepun u proljeće 1913. godine.⁴³ Liječenja su bila dugotrajna, a odjel su punile i pacijentice s prebivalištem izvan Dubrovnika. Naime, promjenom političkih prilika nakon okupacije pa aneksije Bosne i Hercegovine, dubrovačkoj bolnici gravitiralo je stanovništvo širokog prostora uključujući veći dio Hercegovine i jugozapadni dio Crne Gore.⁴⁴ Lokalne vlasti slale su na liječenje u Dubrovnik prostitutke sa spomenutog prostora. Kako je Dubrovnik imao i rodilište u sklopu nahodišta koje je od 1888. godine integrirano u bolnicu na Boninovu, trudne prostitutke s tog širokog prostora mogle su roditi u Dubrovniku, kako je to 1899. godine učinila prostitutka M. V., nepismena katolkinja stara 22 godine iz Mađarske na radu u Kotoru. Uputila ju je kotorska općina.⁴⁵

Prostitutke za koje je utvrđeno da pokazuju simptome bludobolje prisilno su hospitalizirane. Nisu smjele napustiti bolnički prostor bez pratnje općinskih redara. Za prisilnog boravka u bolničkom prostoru prostitutke su ponekad izazivale nered. Tako je prostitutka P. L., nahodica iz Kotora, koja se liječila od spolnih bolesti nekoliko mjeseci, vikala i uznemiravala druge pacijentice. Bolnička uprava ju je u lipnju 1888. godine predala redarstvu i uputila kotorsku općinu da je *pedepše* (kazni) jer pacijenticu *više nije moguće trpjeti rad njezine zloće i nemira*.⁴⁶

Raznoliki spisi dubrovačke bolnice omogućuju oblikovanje socijalnog profila dubrovačkih bludnica, donose nove spoznaje o dubrovačkim bludilištima i svjedoče o odnosu vlasti prema prostitutkama, siromašnim, često bolesnim pripadnicama marginaliziranih skupina. Ipak, slika prostitucije u Dubrovniku na temelju bolničkih spisa fragmentarna je, i to ne samo zbog djelomične očuvanosti arhivskoga gradiva. Bolnički spisi očekivano ne donose tragove elitne prostitucije⁴⁷, a samo indiciraju postojanje tajne prostitucije.⁴⁸ No, s druge strane, bolnička građa vjerno

43 HR-DADU-186, kut. 195, br. 47, 5. 3. 1913.

44 Te su se promjene odrazile i na priljev štitićenika u dubrovačko nahodište, ali one nisu bile glavni uzrok povećanja broja nahoda (Kralj-Brassard, *Dubrovačko nahodište i njegovi štitićenici (1818. – 1908.)*, 132).

45 HR-DADU-186, kut. 38, naputnica br. 2451, 25. 12. 1899.

46 HR-DADU-186, kut. 54, br. 76, 18. 6. 1888.

47 Prema izvješću dr. Lucasa u Puli je 1909. godine vlast razmišljala o otvaranju javne kuće za otmjeniju klijentelu u kojoj bi se za seksualne usluge naplaćivalo 10 kruna. Najniža cijena bila je 1 krunu, a najviša 4 krune. U Puli je početkom 1908. godine radilo pet javnih kuća od kojih četiri u istoj ulici Via Castrapola. Motiv vlasti, po sudu liječnika Lucasa, bio je profit (Mohorović, „Prikaz liječničke djelatnosti dr. Valentina Lucasa”, 114).

48 Liječnik Lucas ukazao je na raširenost tajne prostitucije u Puli i potrebu njezina suzbijanja zbog javnozdravstvenih razloga. Pojavu vezuje s prisustvom vojnoga garnizona, s jedne strane, i mogućnošću lake zarade za siromašne i avanturi sklonije žene, s druge strane. Uspio je uvesti policijsko-medicinski nadzor nad ženama oboljelima od veneričnih bolesti uspostavljanjem kartoteke (Mohorović, „Prikaz liječničke djelatnosti dr. Valentina Lucasa”, 116). Opširnije o tajnoj prostituciji vidi: Zorko, *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)*, 71-81.

ocrtava za javnost vidljiviji segment prostitucije, obilježen bijedom, bolešću, prisilnom hospitalizacijom, dehumanizacijom prostitutki koje su svedene na zdravstveno i redarstveno strogo kontroliran objekt zadovoljavanja seksualnog nagona, „trgovačku robu“ izloženu nesmiljenom iskorištavanju vlasnika bludilišta. Upravo će ovakva slika prostitucije izazvati reakciju javnosti koja će kulminirati zatvaranjem javnih kuća i zabranom prostitucije.

Pogled na prostituciju angažiranoga intelektualca dum Nika Gjivanovića

Rukopisna ostavština dum Nika Gjivanovića (1876. – 1949.) drugi je slabije poznati izvor koji donosi zanimljive podatke o prostituciji u Dubrovniku krajem 19. i posebno početkom 20. stoljeća. Hrvatski kulturolog i angažirani katolički intelektualac ostavio je, za lokalnu povijest značajnu, ostavštinu koja otkriva njegove raznolike interese. Ugledni svećenik, kanonik i doživotni član uprave Popovskog zbora, važne i imućne dubrovačke bratovštine svećenika utemeljene 1393. godine, napisao je dvjestotinjak tekstova objavljenih u različitim tiskovinama.⁴⁹ Paleografski i jezično dobro potkovan istraživao je izvornu građu u dubrovačkom arhivu i pratio literaturu. Interes za istraživanje vrela iz fonda Dubrovačke Republike mogao je biti motiviran i upravnom dužnošću u bratovštini svećenika koja je posjedovala brojne nekretnine u Dubrovniku.⁵⁰ Podaci kojima barata pouzdani su.

Omanji svežanj dokumenata koji se odnosi na prostituciju sastoji se od novinskih isječaka, letka i transkribirane izvorne građe rukom pisane na priručnim komadićima papira. Štedljivost u upotrebi papira svjedočanstvo je vremena kad je papir bio relativno skupa roba, a ponešto govori i o naravi kanonika.

Ukazivanje na nespojivost bluda i kršćanskog načina života redovita je „zadaća“ katoličkog svećenika. U tom je smislu Gjivanovićev angažman u vrućoj raspravi o javnim kućama u Dubrovniku očekivan.⁵¹ Valja istaknuti da otpor dijela građanstva

49 „Gjivanović, Niko”, u: *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024, pristupljeno 23. 4. 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/gjivanovic-niko>; Stanko Lasić „Crkvene bratovštine u nadbiskupiji s posebnim osvrtom na 'Popovski zbor'”. *Tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije. Zbornik radova znanstvenoga skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije / metropolije (998.-1998)*, prir. Nediljko Ante Ančić. Dubrovnik: Biskupski ordinarijat Dubrovnik; Crkva u svijetu Split, 2001., 699.

50 Bratovština svećenika posjedovala je 1942. godine 91 kuću u gradu i još 23 kuće izvan njega (Lasić, „Crkvene bratovštine u nadbiskupiji s posebnim osvrtom na 'Popovski zbor'”, 699).

51 Katolički svećenici spriječili su osnivanje bludilišta u Đakovu u više navrata krajem 19. i početkom 20. stoljeća (Vlatko Dolančić, „O bludilištima u Đakovu (Prema izvorima iz Nadbiskupijskog arhiva u Đakovu)”. *Zbornik Muzeja Đakovštine* 15 (2021), 81-118). Više o različitim pristupima prostituciji na hrvatskom području u prvoj polovici 20. stoljeća iz perspektive etičara, pravnik i liječnika vidi: Zorko, *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)*, 9-14.

ustpostavi bludilišta u neposrednom susjedstvu nije bio samo dubrovačka osobitost.⁵² Događao se i u Zagrebu.⁵³ Gjivanovićev tekst objavljen u časopisu *Narodna svijest* 1929. godine precizno i temeljito raščlanjuje pitanje boravka prostitutki i postojanja javnih kuća na području Karmena za vrijeme Dubrovačke Republike. Ispravak netočnog podatka o postojanju javnih kuća u Karmenu, objavljenoga u lokalnoj tiskovini, po kome bi otvaranje javne kuće na prostoru Karmena predstavljalo nastavak tradicije, temeljio je na proučavanju arhivskih izvora ukazujući na prostor Prijekoga i Sv. Marije gdje su u prošlosti boravile prostitutke. Tekst je potpisao kao *Dubrovačanin – za istinu*.⁵⁴

Osim što je pomno pratio tekstove u dubrovačkim novinama, od kojih su mnogi pisani povišenim tonovima, Gjivanovića je zanimao i širi kontekst. Tako je sačuvao tekst naslovljen „Borba protiv javnih kuća“ objavljen u sarajevskom listu *Jugoslavenska pošta* u kojemu se ističe uloga Društva naroda u ukidanju javnih kuća. Ključni argument toga teksta odbacivanje je teze o javnim kućama kao nužnom zlu i učinkovitom načinu za suzbijanje spolnih bolesti.⁵⁵

Gjivanovića su posebno zanimali javnozdravstveni argumenti o vezi javnih kuća i širenja spolnih bolesti koje je isticala medicinska struka. Pozornost mu je privukao članak objavljen u časopisu *Novosti* 31. siječnja 1928. u kojemu se donose zaključci s konferencije jugoslavenskih venerologa o načinu suzbijanja širenja veneričnih bolesti. Venerolozi su, između ostaloga, tražili ukidanje postojećih i zabranu otvaranja novih javnih kuća.⁵⁶

Kanonik je pratio ženske stavove o prostituciji. Tako je sačuvao isječak iz lista *Politika* iz 1928. godine koji donosi prikaz predavanja Danice Bedeković, članice uprave hrvatskog ogranka Narodnog ženskog saveza, o prostituciji. Danica Bedeković, esperantistica, autorica prvog rječnika i gramatike, učiteljica, novinarka i dobrotvorka, posebno se angažirala u ženskom pokretu.⁵⁷ Prostitutke su, misli gospođa Bedeković, žrtve bezdušnosti, bijede, nezaposlenosti, lošeg odgoja, dok je glavni razlog duševna degeneracija. Alkohol je jedan od uzroka pojave bludništva jer su sve prostitutke alkoholičarke i 70 % njihovih roditelja su alkoholičari, tvrdila je gospođa Bedeković. U skladu sa zaključkom o alkoholizmu kao predispoziciji za

52 O tom sukobu vidi opširno: Curić, Selmani, „Vesele kuće' u Dubrovniku”, 380-386.

53 Lucija Bobek, Ines Sabotić, „Građanstvo, gradske vlasti i javne kuće u gradu Zagrebu oko 1900. godine”. *Povijesni prilozi* 60 (2021), 319-338.

54 HR-DADU-272 Osobni fond Nika Gjivanovića (1900. – 1949.) (dalje: HR-DADU-272), sv. 18, br. 22.

55 HR-DADU-272, sv. 18, br. 21.

56 HR-DADU-272, sv. 18, br. 26.

57 „Bedeković, Danica“, u: *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024, pristupljeno 23. 4. 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/bedekovic-danica>.

mnoga društvena zla, razumljiv je izrazito rigidan stav prema mjestima okupljanja gdje se konzumirao alkohol. Gospođa Bedeković je kao sredstva za borbu protiv prostitucije istaknula zatvaranje krčmi, ograničavanje noćnog života, borbu protiv alkohola i štetnog utjecaja filmova. Povrh toga, cijelo društvo je trebalo biti u „službi moralne policije“.⁵⁸

Osim ćudorednog i javnozdravstvenog aspekta prostitucije Gjivanovića je zanimala povezanost prostitucije s kriminalnim djelatnostima, prije svega s trgovinom ljudima.⁵⁹ Naime, kanonik je sačuvao novinske isječke na temu „bijelog roblja“.⁶⁰ Tako je njegovu pozornost privuklo svjedočanstvo iz prve ruke o tržištu robljem u Meki iz 1934. godine objavljeno u časopisu *Novosti*⁶¹ kao i izvještaji o svjetskim razmjerima trgovine ženama i djevojčicama i posebno okrutnim postupcima prema onima koje završe u prostituciji, pa i u europskim destinacijama.⁶²

Dosje o prostituciji u rukopisnoj ostavštini dubrovačkog kanonika dum Nika Gjivanovića svjedoči o umješnom isprepletanju dušobrižništva, medicine i ženskih glasova u oblikovanju autorova stava o ovoj važnoj socijalnoj temi.

Prostitucija kao komunalni izazov: Redarstveni pravilnik za Općinu dubrovačku iz 1913. godine

Treći izvor, Redarstveni pravilnik za Općinu dubrovačku, službena je publikacija Dubrovačke općine. Prijepis odredaba pravilnika koje se odnose na prostituciju donose se u prilogu rada. Kao što je spomenuto, autori vrlo temeljitog rada o prostituciji pretpostavili su da se djelatnost prostitucije u Dubrovniku odvijala u skladu s redarstvenim pravilnicima. Isto tako, na temelju nepostojanja referenci na bludilišni pravilnik u pregledanim izvorima zaključili su da takav pravilnik nije postojao.⁶³ Dubrovnik po svojoj prilici nije imao posebni bludilišni pravilnik poput Zagreba⁶⁴ ili

58 HR-DADU-272, sv. 18, br. 3.

59 Zagreb je između dvaju svjetskih ratova bio stjecište međunarodne trgovine bijelim robljem. Krakovi te trgovine širili su se prema Sjevernoj i Južnoj Americi, sjevernoj Africi, posebno Egiptu. To su bila područja s većim brojem muškaraca u odnosu na broj žena (Zorko, „Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine“, 238-239).

60 HR-DADU-272, sv. 18, br. 3, br. 20. Više o trgovini bijelim robljem u svrhu prostitucije vidi: Zorko, *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)*, 82-85.

61 HR-DADU-272, sv. 18, br. 2.

62 HR-DADU-272, sv. 18, br. 21.

63 „(...) prema istraženim arhivskim izvorima, uprava i redarstvo ne referiraju na jedan takav zasebni pravilnik. Tako se nadzor ovdje vjerojatno odvijao u skladu sa zakonima i redarstvenim pravilnicima“ (Curić, Selmani, „Vesele kuće' u Dubrovniku“, 364).

64 Zorko, „Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine“, 224, 228; Iris Živičnjak, „Zagrebačke prostitutke početkom 20. stoljeća. Podrijetlo, svakodnevni život i položaj u društvu“. *Pro tempore* 15 (2020), 162-166.

Osijeka⁶⁵. Umjesto toga djelatnost prostitucije regulirala se redarstvenim pravilnikom, kako su autori ispravno pretpostavili, ali se nisu koristili njime.

U pravilniku se, između ostaloga, ističu ženske profesije koje se odaju „veselu životu”, tj. prostituciji a da nisu profesionalne prostitutke jer prostitucija jest zanimanje. To su zaposlenice pivovara, gostionica, hotela i krčmi koje poslužuju ili čiste, s jedne strane, i zabavljačice, pjevačice, plesačice, s druge. Namjera pravilnika bila je spriječiti najgore posljedice prostitucije, širenje bolesti, nasilje, posebno nasilje nad maloljetnim osobama i javnu sablazan. Prostitucija je trebala biti „nevidljiva” za građanstvo, uvijek iza zastrih prozora i čvrsto zatvorenih vrata. Odredbe pravilnika upućuju na stvarnost koja je bila daleko od zamišljena ideala. Primjerice, kad odredba izričito zabranjuje vlasniku bludilišta zlostavljanje, vrijeđanje, prisilni rad, ograničavanje kretanja, udaranje globe, opijanje i druge nasilne tretmane prema prostitutkama, a prostitutkama zabranjuje pozivanje klijenata s prozora i vrata, to znači da su se svi takvi slučajevi prethodno učestalo događali, naravno ne nužno na dubrovačkom području. Potvrdu ovome nalazimo, na primjer, u slučaju iz 1911. godine u kojemu profesionalna prostitutka optužuje vlasnika bludilišta za nasilje.⁶⁶

U Dubrovniku jedan redarstveni pravilnik sveobuhvatno regulira sve važne i potencijalno osjetljive djelatnosti grada, a tu je uključena i prostitucija. Jesu li sličan pristup imali drugi dalmatinski gradovi, pitanje je koje zahtijeva zasebno istraživanje izvan okvira ovog rada. U dubrovačkom Redarstvenom pravilniku, između ostaloga, određuju se cijene prijevoza, registracija kolnih vozila i spominje ponašanje nosača (bremenara). Zanimljivo je da je općina smatrala nužnim redarstveno urediti i kazališni bonton. Vodeći se načinom na koji su u Redarstvenom pravilniku sastavljene odredbe o prostituciji, može se pretpostaviti da i sve ostale odredbe zrcale stvarne situacije, odnosno nastoje suzbiti neželjene ishode. Da pravilnik jest vjerno svjedočanstvo svakodnevice s početka 20. stoljeća za povjesničare, a posebno za povijesne demografe, najbolje potvrđuje vrlo konkretna odredba o godišnjem broju i veličini jednostavnih grobnih jama koje treba pripremiti. Točno su određene dimenzije grobne jame predviđene za umrle osobe starije od sedam godina, posebno za djecu mlađu od sedam godina, i na kraju za novorođenčad. Tako je grobni humak dojenčeta trebao biti iskopan na dubini od 80 cm, širine 30 cm i dužine 70 cm. Određen je omjer broja grobova za odrasle i djecu. Tako se na svakih stotinu jednostavnih grobnih jama trebalo predvidjeti 56 jama za odrasle i 46 za djecu. Ovo

65 Sergej Filipović, „Reguliranje prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i Pravilnik za bludilišta iz 1911.”. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 14 (2014), 150-156.

66 Curić, Selmani, „Vesele kuće’ u Dubrovniku”, 364.

potvrđuje zaključke studije⁶⁷ temeljene na istraživanju drugih izvora, prije svega matičnih knjiga, da je početak 20. stoljeća u Hrvatskoj, pa tako i u Dubrovniku, vrijeme još uvijek relativno visokog dječjeg i dojenačkog mortaliteta. Dubrovačku stvarnost početka 20. stoljeća obilježavaju relativno česti grobovi najmlađih, upravo onako kako to predviđaju odredbe pravilnika.

Ako je Redarstveni pravilnik za Općinu dubrovačku zaista jedina službena publikacija koja uređuje djelatnost prostitucije na dubrovačkom području, onda se, na prvi pogled, uočavaju neke razlike u odnosu, na primjer, na Osijek ili Zagreb jer je, kako se čini, manje normiranja, uz to je stil pisanja sažet i ekonomičan. Valja istaknuti da samo dubinska komparativna analiza srodnih službenih publikacija, prije svega dalmatinskih, ali i drugih hrvatskih i europskih gradova, može odgovoriti na pitanje koliko su i jesu li dubrovačke odredbe zapravo tipske. Drugo važno pitanje koje se nameće jest učinkovitost odredaba počevši od toga ima li konkretnih tragova njihove primjene. Oba istraživačka pitanja zahtijevaju zasebnu temeljitu obradu koja prelazi okvire ovog rada.

Zaključak

Analiza triju izvora, koja prethodno nisu privukla pozornost istraživača, dokazala je njihov značaj za izučavanje prostitucije u Dubrovniku okvirno od sredine 19. stoljeća do prvih desetljeća 20. stoljeća.

Raznoliki nesređeni spisi dubrovačke bolnice, prije svega bolnički zapisnici, ali i drugi bolnički spisi, omogućili su oblikovanje socijalnog profila dubrovačkih prostitutki, donijeli su nove spoznaje o dubrovačkim bludilištima i odnosu vlasti prema prostitutkama koje su redovito siromašne, često došljakinje i nerijetko pripadnice marginaliziranih skupina. Fragmentarna slika dubrovačke prostitucije koju ocrtavaju bolnički spisi, dijelom zbog manjkave očuvanosti arhivskoga gradiva, a dijelom zbog izostanka tragova elitne prostitucije i tek indicija za postojanje tajne prostitucije, ipak donosi vjeran odraz za javnost najuočljivijeg segmenta prostitucije obilježenog bolešću, prisilnom hospitalizacijom, incidentima i dehumanizacijom „puštenica“. Ovakva slika prostitucije u pozadini je, između ostaloga, angažmana dubrovačkog kulturologa, kanonika i člana uprave ugledne bratovštine svećenika dum Nika Gjivanovića na suzbijanju prostitucije i ukidanju javnih kuća o čemu svjedoči jedan segment građe iz njegove rukopisne ostavštine. Odredbe Redarstvenog pravilnika za Općinu dubrovačku iz 1913. godine koje se odnose na prostituci-

67 Vidi: Kristina Puljizević, Rina Kralj-Brassard, „Utjecaj modernizacije javnog zdravstva i obrazovanja žena na dojenačku smrtnost u Dubrovniku krajem 19. i početkom 20. stoljeća“. *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 56/2 (2018), 619-645.

ju nesumnjivo su iskustveno oblikovane, a namjera vlasti bila je spriječiti najgore za javnost vidljive posljedice prostitucije, širenje veneričnih bolesti, nasilje i sablazan. O (ne)učinkovitosti njegove primjene najbolje svjedoči konačno zatvaranje javnih kuća i zabrana prostitucije koje desetljeće kasnije.

Na kraju valja istaknuti da se potpuniji povijesni uvid u prostituciju na dubrovačkom području u 19. i 20. stoljeću može dobiti ako se odnos prema bludništvu promatra dijakronički uzimajući u obzir historiografska istraživanja za ranija razdoblja. Za takav sveobuhvatan pristup s obzirom na ograničenja veličine teksta u znanstvenim časopisima nužno se nameće monografski format predstavljanja rezultata istraživanja.

Prilog. Redarstveni pravilnik za Općinu dubrovačku glasovan u sjednici Općinskoga Vijeća 16. marča 1913. broj 1650. Dubrovnik, Štamparija De Giulli i dr., 1913, 113. str. Naklada Općine dubrovačke (članci 67-70, str. 37-47).

Odredbe koje se odnose na prostituciju svrstane su u Glavu III Odredbe u pogledu javne pristojnosti, ćudoređa, reda i mira.

67.

Podvornice, sobarice, itd. pozorišne korisnice, putujuće pjevačice itd (na margini)

Podvornice, sobarice itd. u javnim lokalima (pivovare, gostionice, hoteli, krčme i sl.), a kazališne koriste (sic!), plesačice, putujuće pjevačice i sviračice itd., ako su odane veselom životu, dužne su na zahtjev općine pružiti dokaz, da su zdrave od venerične bolesti, jer će im se inače uskratiti dozvola radnje u takovom zvanju. U slučaju nemarnosti biće kažnjene globom odnosno zatvorom, a prema potrebi postupaće se na zapratu. Kazni globe potpadaju i gospodari koji uzrade protiv ovoga propisa.

68.

Stanovi bludnica; propisi za vlasnike bludilišta (na margini)

I. U bludilištu dozvoljeno je stanovati samo gazdi sa ženidbenim drugom, prijavljenom i dozvoljenom poslužničkom osoblju i odnosnim prostitutkama, koje su pod redarstvenim nadzorom. Gazda se u opravdanim slučajevima može činiti zastupati samo od odobrenog zamjenika, koji u tom slučaju preuzimlje na se sve dužnosti i odgovornosti po ovome pravilniku.

II. U bludilište neće se pripustiti djevojka ispod 17 godina, a svaka djevojka mora da ima zasebnu i zdravu sobu.

III. Stanove za bludnice treba da odobri Opć. Upraviteljstvo, pri čemu će se imati

osobitog obzira na položaj i zdravstvene prilike. Neće se naime dozvoliti bludilište gdje bi posjećivanje lokala moglo biti od javne sablazni; takogjer ni u onim kućama koje ne odgovaraju propisima za zdrave stanove.

IV. Vlasnici bludilišta dužni su svaku djevojku, prije nego stupi u bludilište, dovesti uredovnom liječniku, i ako od ovoga bude nagjena zdravom i sposobnom, ujedno sa liječničkim nalazom i vlastitim ispravama predvesti je redarstvenom povjereniku, gdje će joj se dati uz nabavne troškove, zdravstvena knjižica, ako tome ne bude kakve druge zapreke, a pridržati njezine isprave. To isto treba učiniti kad djevojka izlazi iz bludilišta. Na redarstvenom povjereništvu biće joj oduzeta zdravstvena knjižica, a povraćene isprave.

V. Djevojke koje liječnik nagje bolesne imaju se dovesti u redarstveno povjereništvo, da budu opremljene u bolnicu na liječenje.

VI. Na djevojkama redovito će se učiniti istraživanje krvi po Wassermannovu sustavu, a po ispatcima toga istraživanja odlučiće se o njihovom daljem boravljenju u bludilištu.

VII. Bludnice će pregledati redovito 2 puta sedmično u dneve i ure kako ustanovi Opć. Upraviteljstvo, i to od odregjenoga uredovnog liječnika, koji svoj nalaz ima da zabilježi u uredovnu knjigu i u odnosne zdravstvene knjižice. Pregled slijedi kod zatvorenih vrata, i osim liječnika ne smije nitko drugi prisustvovati. Općinskom Upraviteljstvu slobodno je odrediti i izvanredna pregledanja.

VIII. I službenice bludilišta, koje nijesu prošle 45. godinu, dužne su se – podvrći liječničkom pregledanju.

IX. Za pregledanje, u stanu bludnice, liječnik ima prava naplatiti po K 2. od svakog pregleda i bludnice. Zdravstveno pregledanje u liječnikovu uredu, za uredovnih ura, besplatno je.

X. Gazda pazi i odgovoran je da sve djevojke redom dogju na pregledanje.

XI. Odregjenik redarstva biće pri ruci uredovnom liječniku, i sa svojim supotpisom potvrdiće u zdravstvenoj knjizi, da je pregledanje redovito slijedilo po propisima ovog pravilnika.

Pristojbina uredujućemu redaru ustanovljuje se K 1.

XII. Netom liječnik odredi da se koja bludnica ima poslati u bolnicu, gospodar će je predvesti redarstvenom povjereništvu radi ispuštenja odnosno naputnice, pa će je ujedno sa ovom predati u bolnicu. U sumnjivim slučajevima može predaja u bolnicu uslijediti po redaru.

XIII. Zabranjeno je liječiti u kući svaku vrst venerične bolesti, pa kad bi gazda primjetio da je koja prostitutkinja bolesna ili da se sama potajno liječi, dužan je to odmah prijaviti u ured.

XIV. Takse za pregledanje dužan je gazda unaprijed platiti.

XV. Zabranjeno je primati u bludilište ili unajmljivati sobe u svrhu tajne prostitucije. Za to jamči osobno vlasnik bludilišta.

XVI. Gazda je odgovoran za sve što se dogodi u bludilištu, osobito za noćni mir i red. Dužan je skrbiti se da odijela i ostao što pripada pojedinim prostitutkama, bude im svegi na slobodnom raspoloženju, da kuća sa priležništvima bude držana čisto, osobito da zahodi budu danomice oprati i da kućna vrata budu svegi, a osobito noću zatvorena. Takogjer je dužan skrbiti se da u kući bude u pripravi kupališna soba i uvijek na raspoloženju djevojkama koje stanuju u bludilištu.

XVII. Gazda će se ponašati prama prostitutkama kao prama strankama. Ne smije ih zlostavljati, vrijeđati, silovati da vrše poslužnički posao, ograničavati im osobnu slobodu, braniti izlaziti vani ili istupiti iz bludilišta, udarati im kakve globe ili zatvora. Ne smije im dopustiti da izlaze na prozore (koji uostalom imaju biti svegi zastrti) i da dozivaju muškarce. Ne smije im davati žestokih pića već samo na običnim obrocima. Ne smije ih zadužiti preko iznosa od K 100 i ne smije na njihov račun preuzimati tražbine trećih osoba, koje prelaze ovu svotu, te ih samovoljno plijeniti ili zaustavljati njihove stvari. Ne smije im propisivati kako da se odjevaju i siliti ih da u njega kupuju svoje potrepštine. Ne smije ih silovati da proti svojoj volji opće sa svakim posjetiteljem, osobito ne sa pjanim i bolesnim, ili da spolno djeluju proti naravi.

XVIII. U bludilište zabranjeno je primati nedorasle mladiće.

XIX. Gazda je dužan izglediti svaki spor i svađu među prostitutkama, do potrebe pozvati i redarstvo.

69.

Bludnice (na margini)

I. Zdravstvenu knjižicu opskrbljenu sa vlastitom fotografijom svaka prostitutka dužna je imati uza se i pokazati je na zahtjev.

II. Dužne su doći točno na liječnički pregled, ne smiju pobjeći iz bludilišta bez redovitog pregledanja i odjave, ne smiju izlaziti na prozore, sakupljati se na kućna vrata na ulicu, ustavljati se po uglovima ulica i dozivati muškarce i dužne su izbjeći sve ono čim bi se mogla povrijediti stidljivost i ćudoređen, pa bilo to riječju, gestikulacijom ili sa odveć slobodnim ponašanjem.

III. Zabranjeno im je posjećivati javna šetališta i u opće mjesta gdje se građanstvo brojnije sakuplja. U javnim lokalima ne smiju se ponašati na način da upadaju u oči, a u svojoj kući ne smiju biti uzrokom sablazni.

IV. Prostitutkinje mogu u svako doba istupiti iz bludilišta, ali se moraju prije podvrći liječničkom pregledu i odjaviti se na zdravstvenom uredu.

V. Ne smiju općiti sa nedoraslom mladosti, i zabranjeno im je izlaziti vani po noći.

VI. Ukoliko se njih tiče potpadaju pod odredbe za vlasnika bludilišta.

70.

Posebne prostitutke (na margini)

Prostitutke koje ne stanuju u skupnoj kući, već žive za sebe, podložne su ustanovam (članak) 72 i (članak) 73 u koliko se odnosni propisi mogu primijeniti.

Ženskinje koje svojim ponašanjem daju povoda opravdanoj sumnji, da slobodno puteno opće i da postoji pogibao zaraze, podvrći će se liječničkom pregledu. Kad bi se dokazalo, da puteno opće radi koristi, postupaće se s njima kao sa posebnim prostitutkama.

Gospodari bludilišta i bludnice koje se ne budu držati ovih propisa, gdje nije slučaj sudsko kaznenog progona ili postupka po (članku) 11 car. pov. 20/4 1854, kazniće se globom do 40. K eventualno postupati po propisima zakona 27. Jul 1871 br. 88 L.D.Z. Gospodarima bludilišta moći će se zabraniti držanje bludilišta.

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori:

Državni arhiv u Dubrovniku (Hrvatska)

HR-DADU-186 Opća bolnica Dubrovnik (1880. – 1941.)

HR-DADU-272 Osobni fond Nika Gjivanovića (1900. – 1949.)

Ostali izvori:

Baza podataka Nenada Vekarića

Literatura:

„Bedečković, Danica“. U: *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno 23. 4. 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/bedekovic-danica>

Benić Penava, Marija; Mirošević, Franko. *Političke i gospodarske prilike u Dubrovniku i okolici tridesetih godina dvadesetog stoljeća*. Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2019.

Bersa, Josip. *Dubrovačke slike i prilike*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941.

Bobek, Lucija; Sabotič, Ines. „Građanstvo, gradske vlasti i javne kuće u gradu Zagrebu oko 1900. godine”. *Povijesni prilozi* 60 (2021), 319-338.

Car, Antun. *Skonsumacijun – Tuberkuloza u dubrovačkom društvu od 1825. godine do sredine 20. stoljeća*. Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, 2023.

Curić, Sanja; Selmani, Nikša. „Vesele kuće u Dubrovniku” – povijest dubrovačkih javnih bludilišta u 19. i 20. stoljeću”. *Vjesnik dalmatinskih arhiva* 4 (2023), 359-398.

Ćosić, Stjepan. *Dubrovnik nakon pada Republike (1808-1848)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1999.

Dolančić, Vlatko. „O bludilištima u Đakovu (Prema izvorima iz Nadbiskupijskog arhiva u Đakovu)”. *Zbornik Muzeja Đakovštine* 15 (2021), 81-118.

Đurasović, Barbara. *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća*. Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2021.

Filipović, Sergej. „Reguliranje prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i Pravilnik za bludilišta iz 1911.”. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 14 (2014), 141-158.

„Gjivanović, Niko“. U: *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno 23. 4. 2024. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/gjivanovic-niko>>.

Habek, Dubravko. „Bludobolja u Bjelovaru na prijelazu XIX. u XX. stoljeće”. *Gynaecologia et Perinatologia: časopis za ginekologiju, perinatologiju, reproduktivnu medicinu i ultrazvučnu dijagnostiku* 17/4, (2008), 216-218.

Kobašić, Antun. „Ekonomске prilike u Dubrovniku i dubrovačkom kraju od ulaska Francuza do kraja 19. stoljeća”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 35 (1997), 63-101.

Kralj-Brassard, Rina. „Bolnički spisi kao izvori za povijest stanovništva na dubrovačkom području”. *Zbornik Božene Vranješ-Šoljan. Zbornik u povodu 75. rođendana*, ur. Damir Agičić, Nikola Anušić, Iskra Iveljić, Ida Ograjšek Gorenjak. Zagreb: FF Press, 2022., 59-68.

Kralj-Brassard, Rina. *Djeca milosrđa. Napuštena djeca u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2013.

Kralj-Brassard, Rina. *Dubrovačko nahodište i njegovi štćenici (1818. – 1908.)*, Dubrovnik – Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2020.

Lasić, Stanko. „Crkvene bratovštine u nadbiskupiji s posebnim osvrtom na 'Popovski zbor'”. *Tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije. Zbornik radova znanstvenoga skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije / metropolije (998.-1998)*, prir. Nediljko Ante Ančić. Dubrovnik: Biskupski ordinarijat Dubrovnik; Crkva u svijetu Split, 2001., 687-701.

Mohorović, Lucijan. „Prikaz liječničke djelatnosti dr. Valentina Lucasa – specijalista opstetričara-ginekologa i venerologa u Rijeci, Puli i Labinu – krajem XIX. i početkom XX. stoljeća”. *Acta medico-historica Adriatica* 15/Suppl. 1 (2017), 111-118.

Perić, Ivo. „Organizacija i djelovanje pokrajinske bolnice u Dubrovniku od izgradnje njene nove zgrade do prvog svjetskog rata”. *Analiza Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku* 23 (1985), 175-222.

Perić, Ivo. „Organizacija zdravstvene službe i zdravstvene prilike u Dalmaciji potkraj 19. i početkom 20. stoljeća”. *Rasprave i građa za povijest znanosti HAZU* 7 (1992), 187-204.

Puljizević, Kristina; Kralj-Brassard Rina, „Utjecaj modernizacije javnog zdravstva i obrazovanja žena na dojenačku smrtnost u Dubrovniku krajem 19. i početkom 20. stoljeća”. *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 56/2 (2018), 619-645.

Redarstveni pravilnik za Općinu dubrovačku glasovan u sjednici Općinskoga Vijeća 16. marča 1913. broj 1650. Dubrovnik: Štamparija De Giulli i dr., 1913.

Stojan, Slavica. *Vjerenice i nevjernice. Žene u svakodnevi Dubrovnika (1600-1815)*. Dubrovnik – Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku; Prometej, 2003.

Stražičić, Antun. *Dubrovački koluri. Uspon i pad srbokatolika*, ur. Stjepan Ćosić. Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2018);

Šematizam Dubrovačke biskupije, prir. Ivan Šimić. Dubrovnik: Dubrovačka biskupija, 2011.

Trogrlić, Marko; Šetić, Nevio. *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*. Zagreb: Leykam international, 2015.

Wingfield, Nancy M. *The World of prostitution in Late Imperial Austria*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Zorko, Tomislav. *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)*. Zagreb: Biakova, 2013.

Zorko, Tomislav. „Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), 223–241.

Živičnjak, Iris. „Zagrebačke prostitutke početkom 20. stoljeća. Podrijetlo, svakodnevni život i položaj u društvu”. *Pro tempore* 15 (2020), 157–183.

Three Sources for the Study of Prostitution in Dubrovnik from the Mid-19th Century to the First Decades of the 20th Century

Summary

A review of archival materials and literature has identified three lesser-known and, it appears, previously unused in scientific production sources that are significant for the study of prostitution in Dubrovnik, from approximately the mid-19th century to the first decades of the 20th century. These sources have been analysed in order to assess their possible contribution to the knowledge of the history of prostitution, primarily in the Dubrovnik area.

Various unorganized files from the Dubrovnik hospital, primarily hospital records, but also other hospital files, such as lists of prostitutes who were tested for syphilis (Wassermann test) or lists of hospitalized female patients, enabled the creation of a social profile of Dubrovnik prostitutes, bringing new insights into Dubrovnik brothels and the attitude of the authorities towards prostitutes who were regularly poor, often newcomers and often members of marginalized groups. Former residents of the Dubrovnik orphanage also engaged in prostitution. The fragmentary portrayal of Dubrovnik prostitution outlined in hospital records, partly due to the poor preservation of archival materials, and partly due to the absence of traces of elite prostitution, with only indications of the existence of clandestine prostitution, nevertheless provides a faithful reflection of the most visible to the public segment of prostitution, marked by illness, forced hospitalization, incidents and the dehumanization of “loose women”. This picture of prostitution is also in the background, among others, of the work of Don Niko Gjivanović, the Dubrovnik culturologist, clergyman and member of the board of a distinguished brotherhood of priests, in suppressing prostitution and abolishing brothels, as evidenced by a segment of materials from his manuscript legacy. The provisions of the Police Regulations for the

Municipality of Dubrovnik from 1913 relating to prostitution were undoubtedly empirically formed, and the intention of the authorities was to prevent the worst consequences of prostitution, visible to the public, and to prevent the spread of venereal diseases, violence and scandal. The Dubrovnik police provisions are similar to the provisions regulating prostitution in other Croatian cities, but are not listed in a separate document and are fewer in number.

Keywords: Dubrovnik, prostitution, hospital, Niko Gjivanović, police regulations, 19th century, 20th century